

Retorika Aleksandrui: tekstas ir intertekstai

Alius Jaskėlevičius

Anglistikos, romanistikos ir klasikinių studijų institutas
Vilniaus universitetas
El. paštas alius.jaskelevicius@ff.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0001-5238-7938>

Santrauka. Ilgą laiką *Retorikos Aleksandrui* autoriumi laikytas Aristotelis. Tačiau nuo XVI a. šis veikalas priskiriamas Anaksimenui iš Lampsako.

Remiantis mus pasiekusiu *Retorikos Aleksandrui* tekstu ir jį siejant su kitais intertekstais, mėginama nustatyti, kokią skirtingų autorių ir tekstų įtaką galėjo patirti *Retorika Aleksandrui*. Straipsnyje reiškiamą abejonė, kad *Retorikos Aleksandrui* priskyrimas Anaksimenui užbaigia diskusiją dėl šio veikalų autorystės.

Reikšminiai žodžiai: *Retorika Aleksandrui*, Aristotelis, Anaximėnas, Teodektas, Korakas, atribucija.

Rhetoric to Alexander: text and intertexts

Abstract. For a long time, Aristotle was considered the author of the “Rhetoric to Alexander”. However, in the 16th century, Anaximenes of Lampsacus came to be considered its author. Despite some links between the teachings of the “Rhetoric to Alexander” and those of Anaximenes, the question of authorship remains unresolved.

Based on the text of the “Rhetoric to Alexander” that has come down to us, and in conjunction with other intertexts, attempts have been made to determine the extent to which the “Rhetoric to Alexander” may have been influenced by different authors and texts. This paper raises doubts about whether attributing the “Rhetoric to Alexander” to Anaximenes closes the debate on the authorship of this work.

Keywords: *Rhetoric to Alexander*, Aristotle, Anaximenes, Theodectus, Corax, attribution.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas *Retorikos Aleksandrui* atribucijos bei įtakų klausimas. Dėl *Retorikos Aleksandrui* panašumo su Aristotelio *Retorika*, o ypač įžanginio laiško, neva Aristotelio parašyto Aleksandrui Didžiajam, ir pati *Retorika Aleksandrui* automatiškai buvo priskirta Aristoteliumi ir XIV–XV a. įtraukta į jo veikalų korpusą (Mirhady, 2011, p. 450). Tačiau nuo XVI a. veikalas priskiriamas Anaksimenui iš Lampsako. Remdamasis Kvintilijano citata (*Inst.* III. 4. 9), Florencijos humanistas Pierro Vettori pastebėjo, kad Kvintilijano minimi septyni iškalbos porūšiai, aptarti Anaksimėno, sutampa su *Retorikoje Aleksandrui* esančiomis septyniomis rūšimis (Vettori 1548, folio 7r). Vis dėlto problema ta, jog Kvintilijanas kalbėjo tik apie dvi iškalbos „rūšis“, o *Retorikoje Aleksandrui*

Received: 02/10/2023. Accepted: 06/11/2023.

Copyright © Alius Jaskėlevičius, 2023. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

jos minimos trys. Remiantis Kvintilijano, Atėnajo, Sirijano ir Atėnajo liudijimais bei turimomis žiniomis apie Anaksimeno, Teodekto bei Korako mokymo turinį, taip pat atliekant glaustesnę Aristotelio *Retorikos* ir *Retorikos Aleksandriui* lyginamąją analizę, siekiama parodyti, kad *Retorikos Aleksandriui* priskyrimas – kaip šiuo metu dažniausiai linkstama daryti – Aristoteliiui arba Anaksimenui toli gražu nėra akivaizdus. Panašumai tarp Aristotelio *Retorikos* ir *Retorikos Aleksandriui* leidžia spręsti apie bendrą šaltinį, bet ne priskirti *Retorikos Aleksandriui* autorystę Aristoteliiui. Tą patį galima pasakyti apie *Retorikos Aleksandriui* priskyrimą Anaksimenui: nors panašumų esama, tačiau Anaksimeno retorinio mokymo turinys gali būti patvirtintas tik iš sporadiškų liudijimų, neleidžiančių daryti išvados, kad Anaksimenas buvo tikrasis *Retorikos Aleksandriui* autorius.

Prieš pradėdant atidžiau gilintis į patį veikalą, pravartu prieš akis turėti kelis tekstus, padedančius iš dalies atsakyti į probleminius su *Retorika Aleksandriui* susijusius klausimus. Svarbiausius duomenis gauname iš dedikacinio laiško pradžios ir pabaigos, jau minėtos Kvintilijano pateiktos Anaksimeno mokymo santraukos, Atėnajo (II–III a.) Aristotelio citatos, sutampančios su dedikacinio laiško pradžia, taip pat iš dviejų *Retorikos Aleksandriui* pradžios ištraukų, cituojamų tokia forma, kokia jas rado Sirijanas (V a.) (Chiron, 2002, p. XLII).

TEKSTAS A

Rh. Al. 1421a38 – 1421b6:

Kaip Nikanoras mums parodė, iš likusiųjų vadovėlių rašytojų pasiskolinome, jei kas nors kažką patikimo tuose vadovėliuose yra parašęs. Rasi dvi tokias knygas: vieną jų mano – mano Teodektui parašytuose vadovėliuose, kitą – Korako. Likusius su politiniais ir teisminiais patarimais susijusius dalykus jie aprašė atskirai. Todėl dėl šių tavo labai parengtų užrašų daug gebėsi abejose srityse¹.

TEKSTAS B

Quin. Inst. III. 4. 9:

Anaksimenas manė esant dvi iškalbos dalis – teismo ir sueigy, tačiau septynias atmainas – paraginamąją, atkalbamąją, giriamąją, peikiamąją, kaltinančiąją, ginančiąją, kvočiančiąją (ją vadina ἐξεταστικόν); pirmosios dvi priklauso tarimosi, dvi po jų einančios – parodomajai, trys paskutinės – teismo iškalbos rūšiai².

TEKSTAS C

Rh. Al. 1420a6–8:

Tu man parašei, kad nesyk siuntei pas mane daugybę pasiuntinių aptarti to, ką tau parašiau apie politinių kalbų metodus³.

¹ παρειλήφαμεν δέ, καθάπερ ἡμῖν ἐδήλωσε Νικάνωρ, καὶ τῶν λοιπῶν τεχνογράφων εἴ τις τι γλαφυρὸν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν τούτων γέγραφεν ἐν ταῖς τέχναις. περιτεύξῃ δὲ δυσὶ τούτοις βιβλίοις, ὧν τὸ μὲν ἐστὶν ἐμὸν ἐν ταῖς ὑπ' ἐμοῦ τέχναις Θεοδέκτη γραφείσας, τὸ δὲ ἕτερον Κόρακος. τὰ δὲ λοιπὰ τούτοις ἰδίᾳ πάντα γέγραπται περὶ τε τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν δικανικῶν παραγγελμάτων· ὅθεν πρὸς ἐκάτερον αὐτῶν εὐπορήσεις ἐκ τῶνδε τῶν ὑπομνημάτων σοι γεγραμμένων.

² Anaximenes iudicalem et contionalem generalis partes esse voluit, septem autem species: hortandi dehortandi laudandi vituperandi accusandi defendendi exquirendi (quod ἐξεταστικόν dicit): quarum duae primae deliberativi, duae sequentes demonstrativi, tres ultimae iudicialis generis sunt partes.

³ Ἐπέστειλάς μοι ὅτι πολλάκις πολλοὺς πέπομφας πρὸς ἡμᾶς τοὺς διαλεξομένους ὑπὲρ τοῦ γραφῆναι σοι τὰς μεθόδους τῶν πολιτικῶν λόγων.

TEKSTAS D

Rh. Al. 1421b7–11:

Yra trys politinių kalbų rūšys: sueigų, parodomoji ir teismo. Ir yra septyni porūšiai: paraginamasis, atkalbamasis, giriamasis, peikiamasis, kaltinantysis, ginantysis, kvočiantysis (vienas pats arba su kitu porūšiu)⁴.

TEKSTAS E

Syrianus, *In Hermogenem commentaria*, ed. H. Rabe, T. II, 133. 9:

Aristotelis sako, kad yra dvi politinių kalbų rūšys – teismo ir sueigų, o septyni porūšiai: paraginamasis, atkalbamasis, giriamasis, peikiamasis, kaltinantysis, ginantysis, kvočiantysis. Jis sako, kad šeši pirmi porūšiai susiję su oratoriumi, o septintasis – su klausytojais, tiriančiais kiekvieną iš sakomų dalykų. O štai kaip yra apibrėžiamas kvotimas: kvotimo esmė – nuspręsti, ar pasirinkimai, kalbos arba veiksmai dera tarpusavyje ar prieštarauja vieni kitiems arba kitų žmonių gyvenimui⁵.

TEKSTAS F

Athenaeus 11. 508 a:

Mat įstatymas, kaip sako Aristotelis, yra pagal bendrą miesto sutarimą apibrėžtas nuosprendis, bylojantis, kaip reikia veikti vienu ar kitu atveju⁶.

Retorikos Aleksandriui pradžioje esantis dedikacinis laiškas būtų neblogas informacijos šaltinis, deja, jis vėlyvas: remiantis Pierre'o Chirono hipoteze (2002, p. XLV), parašytas geriausiu atveju II a. Ši prielaida pirmiausia remiasi Kvintilijano liudijimu: jeigu Kvintilijanas *Retoriką Aleksandriui* priskiria Anaksimenui, tai reikštų, kad veikalas nebuvo priskiriamas Aristoteliiui iki I a. Antra, jei Atėnijas tiksliai cituoja dedikacinį laišką, kurio egzistavimas, regis, yra susijęs su noru jį padaryti Aristotelio veikalu, tai implikuotų, kad laiškas buvo suklastotas III a. Šį svarstymą paremtų *Retorikos Aleksandriui* paminėjimas Aristotelio veikalų sąrašuose, tiksliau, vieno katalogo priede, kurio autorius, pasak Paulio Moraux (1951, p. 249), buvęs Hesichijas iš Mileto (VI a.)⁷. Be to, traktatas vietomis nelabai aiškus, ypač daug keblumų, kaip pastebėjo Ernestas Havet (1983, p. 123), kelia teksto pabaiga. Atrodo, kad *Retorikos Aleksandriui* dedikaciniame laiške užsibrėžtas tikslas – pamokyti valdovą, nors traktate mokoma retorikos, įsirikiuojančios į IV a. pr. Kr. Atėnų demokratinė institucijų rėmus (Benoit, 1983, p. 71). Norint veikalą priskirti Aristoteliiui, nevengiama klišių, kaip šaltiniai naudojami ne tikslūs tekstai, bet savotiška kvazifilosofinė kalbėseną, esama užuominų į Isokratą, remiamasi ginčytinomis doksografinėmis ir biografines tradicijomis (Chiron, 2002, XLVI). Taigi šie vidiniai neatitikimai leistų

⁴ Τρία γένη τῶν πολιτικῶν εἰσι λόγων, τὸ μὲν δημηγορικόν, τὸ δὲ ἐπιδευκτικόν, τὸ δὲ δικανικόν. εἶδη δὲ τούτων ἑπτὰ, προτρεπτικόν, ἀποτρεπτικόν, ἐγκωμιστικόν, ψεκτικόν, κατηγορικόν, ἀπολογητικόν, καὶ ἐξεταστικόν, ἢ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἢ πρὸς ἄλλο.

⁵ Ἀριστοτέλης δὲ δύο γένη φησιν εἶναι τῶν πολιτικῶν λόγων, δικανικόν τε καὶ δημηγορικόν, εἶδη δὲ ἑπτὰ, προτρεπτικόν ἀποτρεπτικόν ἐγκωμιστικόν ψεκτικόν κατηγορικόν ἀπολογητικόν ἐξεταστικόν· τὰ μὲν οὖν ἕξ ἐν τῷ λέγοντί φησιν θεωρεῖσθαι, τὸ δὲ ἕβδομον ἐν τοῖς ἀκρωμένοις, οἵπερ τῶν λεγομένων ἕκαστον ἐξετάζουσιν, ὀρίζεται δὲ αὐτὸ οὕτως· ἐξεταστικόν ἐστὶ κρίσις προαιρέσεων ἢ λόγων ἢ πράξεων πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸν ἄλλων βίον ὁμολογούντων ἢ ἐναντιουμένων.

⁶ νόμος γάρ ἐστιν, ὡς φησιν Ἀριστοτέλης, λόγος ὀρισμένος καθ' ὁμολογίαν κοινήν πόλεως, μηνύων πῶς δεῖ πράττειν ἕκαστα.

⁷ Taip pat plg. Chiron, 2002, p. 51–67.

spėti, kad veikalas nebuvo parašytas Aristotelio. Antra vertus, tarp *Retorikos Aleksandriui* ir Aristotelio *Retorikos* esama nemažai panašumų.

Panašumai tarp *Retorikos Aleksandriui* ir Aristotelio *Retorikos*

Retorikos Aleksandriui priskyrimas Aristoteliiui yra rankraštinės tradicijos dalis. Šį priskyrimą tarsi legitimuoja faktas, kad Atėnėjas Aristoteliiui priskiria frazė, kuri sutampa su dedikacinio laiško vieta (**Tekstas F**). Be to, negalima pamiršti Sirijano liudijimo (**Tekstas E**), cituojančio traktato pradžia ir kvočiančiosios kalbos apibrėžimą, pateiktą penkto *Retorikos Aleksandriui* skyriaus pradžioje. Chirono manymu (2002, p. LIII), labai tikėtina, kad nuo pirmos III a. pusės, kai gyveno Atėnėjas, *Retorikos Aleksandriui* pradžioje buvo dedikacinis laiškas ir jis buvo laikomas Aristotelio veikalu. Antra vertus, dedikacinio laiško autorius priskiria Aristoteliiui dalį veikalo.

Kaip pastebėjo Karlas Barwickas (1966, p. 230–244), panašumų tarp Aristotelio *Retorikos* ir *Retorikos Aleksandriui* daug. Pirmiausia tie panašumai yra struktūriniai. Savo ruožtu „oratoriaus užduočių“ planas, struktūruojantis Aristotelio *Retoriką*, nėra labai akivaizdus *Retorikoje Aleksandriui*. Tiesa, šiuo atveju sprendimas įmanomas – į tai galima žiūrėti kaip į *Retorikos Aleksandriui* autoriaus interpretaciją ar savotišką variaciją. Aristoteliiui būdingi apibrėžimo ir padalijimo metodai pastebimi ir *Retorikoje Aleksandriui* (Barwick, 1966, p. 232). Kaip ir Aristotelis, *Retorikos Aleksandriui* autorius nagrinėja tris iškalbos rūšis – sueigų, parodomąją ir teismo. Šis sutapimas yra akivaizdus, kadangi ir pats Aristotelis (*Rhet.* 1354b22–28) sako, kad ankstesnieji retorikos vadovėlių autoriai mokė tik teismo iškalbos. Tiek Aristotelis, tiek *Retorikos Aleksandriui* autorius pirmenybę teikia tarimosi iškalbai (plg. *Rhet.* 1358b7), o tvarka, kuria nagrinėjamos trys iškalbos rūšys, yra ta pati. Labai panašiai yra formuluojamos kiekvienai iškalbos rūšiai būdingos binarinės opozicijos: paraginti / atkalbėti; girti / peikti; kaltinti / ginti. *Retorikoje Aleksandriui* esanti „bazinių predikatų“ (to, kas teisinga, teisėta, naudinga, gražu ir t.t.) analizė (*Rh. Al.* 1421b23) ir jų sąsajos su iškalbos porūšiais (*Rh. Al.* 1427b39 sq) primena Aristotelio *Retorikoje* (1358b20–27) pateiktą kiekvienos iškalbos rūšies tikslo ar paskirties (τέλος) teoriją. Abu autoriai vienodai siekia apibrėžti tiek abstrakčią tarimosi iškalbai būdingą temą (plg. *Rh. Al.* 1 skyrių ir *Rhet.* I. 5), tiek tipiškų temų, aptariamų sueigose, sąrašą (plg. *Rh. Al.* 2 skyrių ir *Rhet.* I. 4). Įtikinimo priemonės autoriai labai panašiai dalija į dvi kategorijas. Abiejų autorių pateikiamas σημειῶν nagrinėjimas yra ypač artimas (*Rh. Al.* 12 ir *Rh.* 1357b1 sq). Daugelį kartų *Rh. Al.* autoriaus pakartota mintis apie būtinybę suteikti kalbai vieningą visumą atsiranda ir *Retorikoje* labai kritiškoje retorikos vadovėlių autorių atžvilgiu vietoje (*Rh.* 1415b4 sq). Amplifikacijos technikų priskyrimas parodomajai, *exempla* – tarimosi, o entimemos – teismo iškalbai (*Rhet.* 1368a26–32) primena *Retorikos Aleksandriui* 6 ir 8 skyriuose esančius pastebėjimus.

Esama sutapimų ir mikrolygmeniu: pvz., neteisybės (ἀδικία), klaidos (ἀμάρτημα) ir nesėkmės (ἀτυχία) apibrėžimai (*Rh. Al.* 1427a30 sq) primena Aristotelio svarstymus apie ἀτύχημα, ἀμάρτημα ir ἀδικία *Retorikoje* (1374b5–9). Skirtis tarp anapus dorybės esančių (τὰ ἔξω τῆς ἀρετῆς ἀγαθὰ) ir dorybėje esančių gėrybių (τὰ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρετῇ) primena Aristotelio *Retorikos* 1367b27.

Šie panašumai yra akivaizdūs, jų gausu visame tekste. Vis dėlto sunku suprasti, kodėl Aristotelis būtų turėjęs parašyti du panašaus užmojo, bet skirtingų krypčių veikalus, skirtus vienai ir tai pačiai retorikos temai. Anot Chirono (2002, p. LVII), nei *Retorikos Aleksandrui* tikslai, nei turinys, nei stilius nesutampa su Aristotelio, kurio retorikos projektas kilo iš reakcijos į Platono sofistų adresu skirtą kritiką ir siekio įgyvendinti Platono *Faidre* suformuluotą idealios retorikos programą. *Retorikoje Aleksandrui* trūksta bendro pobūdžio svarstymų apie retoriką apskritai, jos tikslą ar paskirtį, retorikos ryšį su kitomis sritimis, joje atsiskleidžia greičiau profesionalaus retoriaus pragmatizmas. Aristotelio svarstymuose retorika plačiau siejama su logika, dialektika, antropologija. Entimemos ir ypač *exemplum* teorija yra samprotavimo būdų pritaikymas konkrečioms retorikos sąlygoms. Skirtumai tarp Aristotelio *Retorikos* ir *Retorikos Aleksandrui* taip pat daug pasakantys: Aristotelis renkasi literatūrinius pavyzdžius, *Retorikos Aleksandrui* autorius juos kuria pats, daugelis apibrėžimų, ypač įtikinimo priemonių srityje, skiriasi⁸. Be skirtumų yra ir akivaizdžių prieštaravimų: *Retorikos Aleksandrui* autorius moko, kad pasakojamoji dalis turi būti trumpa (1438a21 sq). Aristotelis šį priesaką pašiepia sakydamas: „(...) iš tiesų juokinga manyti, kad pasakojimas turi būti trumpas“ (1416b30)⁹. Anot *Retorikos Aleksandrui* autoriaus, kalbos įžangos paskirtis – sužadinti klausytojų dėmesį (1436b4sq). Pasak Aristotelio, ne visada naudinga atkreipti klausytojo dėmesį, kartais reikia priversti jį tiesiog nusijuokti (1415a36–38), todėl neretai kalbėtojai stengiasi pasinaudoti būtent šia strategija. Be to, mano Aristotelis, išlaikyti publikos dėmesį reikia visose kalbos dalyse, ne tik pradžioje, nes kaip tik pradžioje klausytojai būna dėmesingiausi (1415b9–12).

Tuomet kyla klausimas, kas lemia šiuos tarp *Retorikos Aleksandrui* ir Aristotelio *Retorikos* egzistuojančius, tačiau, reikia pripažinti, negiluminius panašumus? Abu autoriai galėjo naudotis bendrais šaltiniais arba daryti vienas kitam įtaką (Chiron, 2002, p. LX). Jeigu galima daugiau ar mažiau pagrįstai tvirtinti, kad abu autoriai naudojosi vienu šaltiniu, tai norint nustatyti abiejų autorių tarpusavio priklausomybę reikėtų tiksliai chronologiškai įvardinti jų parašymo laiką – o tai sunkiai įmanoma.

Hipotezė dėl Teodekto ir Korako autorystės

Tad atrodytų, kad hipotezė apie tai, jog Aristotelis galėjo parašyti šį veikalą, visiškai atmesta, jei ne dedikaciniame laiške esanti užuomina (**TEKSTAS A**):

Kaip Nikanoras mums parodė, iš likusiųjų vadovėlių rašytojų pasiskolinome, jei kas nors kažką patikimo tuose vadovėliuose yra parašęs. Rasi dvi tokias knygas: vieną jų mano – mano Teodektui parašytuose vadovėliuose, kitą – Korako.

Informacija apie Teodektą ir veikalą *Theodekteia* yra labai negausi. Žinoma, kad Teodektas buvo graikų oratorius ir poetas. Iš pradžių rašė teismo kalbas, bet vėliau sėkmingai kūrė tragedijas. Kalbant apie *Theodekteia* autorystę, nesutariama, ar šis veikalas priklauso pačiam Teodektui, ar yra jam dedikuotas (Solmsen, 1932, p. 144). Kvintilijanas (II. 15.

⁸ Plg. Chiron, 1998, p. 383–385.

⁹ νὺν δὲ γελοῖως τὴν διήγησιν φασὶ δεῖν εἶναι ταχέϊαν.

10) užsimena apie tai, kad Teodektas nepareiškė aiškios nuomonės, ar jam priskiriamas veikalas yra iš tiesų jo, ar Aristotelio. Valerijus Maksimas (VIII. 14. 3) pasako daugiau. Pasak jo, Aristotelis savo mokiniui Teodektui dovanuoja knygą apie iškalbos meną, kad šis jas išleistų kaip savo, tačiau vėliau, patyręs apie didelę jų sėkmę, viename savo veikalų atstatė tiesą sakydamas, jog apie tuos pačius dalykus jis daugiau kalbėjęs Teodekto knygoje. *Rh. Al.* 1421b1–2 arba *Rh.* 1410b2–3 tikriausiai ir yra tos vietos, į kurias referuoja Valerijus Maksimas. Taigi jei Teodektas yra šio veikalo autorius, juo tapęs Aristoteliumi atsisakius savo autorystės, tai *Retorika Aleksandriui* galbūt yra Teodekto tyrinėjimų retorikos tema santrauka, suredaguota Aristotelio. Dviguba autorystė gali būti pateisinama ta prasme, kad informaciją surinko Teodektas, tačiau Aristotelis jai suteikė galutinę formą ir atidavė išleisti Teodektui. Šitas parengiamojo darbo statusas paaiškintų, kodėl Aristotelio mintis dar nėra pasiekusi to lygio, koks jis yra *Retorikoje*, o *Retorikoje Aleksandriui* pateikiamas mokymas nėra integruotas į filosofo mąstymo sistemą (Chiron 2002, LXI).

Ryšį tarp *Retorikos Aleksandriui* ir *Theodekteia* išvelgė Michelis Patillonas (1997, p. 123–124), kuris siekdamas suderinti dedikacinio laiško informaciją su kitais duomenimis, patikslina, kad 1–28 skyriai turėtų būti paimti iš *Theodekteia* ir priklausytų tam pačiam tekstiniam sluoksniui kaip ir tekstas, Sirijano cituojamas Aristotelio vardu, o 29–37 skyriai turėtų priklausyti Korakui. Barwicko (1967, p. 47) nuomonė kitokia: *Retorika Aleksandriui*, kurią jis priskiria Anaksimenui, patyrė, anot jo, *Theodekteia* įtaką. Šis veikalas turėjęs susidėti iš pirmosios dalies apie kalbos dalis, kuri priklausė pačiam Teodektui, ir antrosios dalies, skirtos įtikinimo priemonėms (πίστεις) ir stiliui (λέξις). Antrosios dalies autorius turėjęs būti jaunas Aristotelis, dar labai priklausomas nuo savo šaltinių, ypač Isokrato. Šiai hipotezei pagrįsti Barwickas remiasi paties Aristoteliumi liudijimu, kad svarstymai apie stilių buvo dar labai nepažengę (*Rhet.* 1403b35–36)¹⁰. Iš tų negausių liudijimų apie stilių Aristotelis mini Trasimacho svarstymus (1404a13). Be to, Barwicko nuomone, tikėtina, kad Isokratas sukūrė argumentavimo ir stiliaus teoriją. Vėlesnioji isokratinė tradicija jau pristato stiliaus teoriją, o ją mininčiuose šaltiniuose esama nuorodų į autorius, siejančius peripatetinę mokyklą su isokratinė. Sąsaja tarp šių mokyklų turėjo būti *Theodekteia*, veikalas, kuriame *Retorikos Aleksandriui* autorius rado stiliaus ir argumentavimo teorijos prielaidas, taip pat tradicinį mokymą apie tris kalbos dalis. Deja, bet šių prielaidų negalima pagrįsti remiantis ta negausia informacija apie *Theodekteia* turinį. Aristotelis užsimena apie šį veikalą *Retorikoje* (1410b2–3), bet ištrauka abejotino pobūdžio ir reikšmės: „periodu pradžios (savybės) beveik visos įvardytos Teodekto knygoje“¹¹. Paulio Gohlke'ės nuomone (1944, p. 144), galbūt čia esama nuorodos į 26–28 *Retorikos Aleksandriui* skyrius, kuriuose nagrinėjamos antitezės, parisosės, paromoiosės figūros. Jas Aristotelis nagrinėja kalbėdamas apie periodą. Tačiau žodis περίοδος *Retorikoje Aleksandriui* net neminimas.

Ciceronas (*Or.* 172, 194, 218) sako, kad Teodektas nagrinėjo ritmo prozinėje kalboje klausimą ir siūlė pajano vartojimą – taip pat kaip Aristotelis *Retorikoje*. *Retorikoje Aleksandriui* ritmo klausimas apskritai nekeliamas. Kalbant apie pasakojimo savybes, isokratinė tradicija siūlė teikti pirmenybę glaustumui, aiškumui ir tikėtinumui. Bet Kvintilijanas (*Inst.*

¹⁰ τὸ περὶ τὴν λέξιν ὄψε προήλθεν.

¹¹ αἱ δ' ἀρχαὶ τῶν περιόδων σχεδὸν ἐν τοῖς Θεοδεκτείοις ἐξηρίθμηνται.

IV. 2. 63) mini, kad Teodektas labiau vertinęs pasakojimo didybę ir patrauklumą¹². Aristotelis (1414) leidžia suprasti, kad reikalavimas, jog stilius būtų didingas ir patrauklus, yra perteklinis (*Rhet.* 1414a19–21). *Retorikoje Aleksandrui* stiliaus didingumas atrodo derantis tik pagiriamosiose kalbose¹³. Dionisijas Halikarnasietis (*Comp.* 2. 1) mini Aristotelio ir Teodekto susitarimą skirti tris žodžių tipus: daiktavardį, veiksmažodį ir jungtuką¹⁴. Tačiau *Retorikoje Aleksandrui* yra daiktavardis ir jungiamasis žodis, bet trūksta veiksmažodžio ir atsiranda naujas žodžio tipas – ἄρθρον – artikelis ar parodomasis įvardis. Įtakų *Teodekto knygomis* nagrinėjimas nepadeda išspręsti *Retorikos Aleksandrui* atribucijos klausimo. Pernelyg negausi medžiaga apie *Theodekteia* turinį, taip pat akivaizdūs *Theodekteia* ir *Retorikos Aleksandrui* neatitikimai bent jau leistų daryti išvadą, kad Teodektas negalėjęs būti *Retorikos Aleksandrui* autoriumi.

Kaip ir su Teodektu, ta pati situacija susiklostė ir kalbant apie Koraką – informacijos yra tiesiog per mažai. Platono, Aristotelio, Cicerono ir Kvintilijano veikalų ištraukos dažnai viena kitai prieštarauja¹⁵. Vis dėlto dviem požiūriais išvesti paralelę tarp *Retorikos Aleksandrui* ir Korako galima – kalbant apie kalbos dalis ir tikėtimumo (εἶκος) teoriją. *Prolegomenuose* rašoma: „Taigi toks Korakas, žmogus išmintingas ir sumaniai besinaudojantis aplinkybėmis, sukūrė veikalą apie įžangas, dėstymus, svarstymus ir pabaigas, kuriomis jis įtikino žmones“¹⁶. Keturios čia minimos kalbos dalys daugiau ar mažiau sutampa su *Retorikoje Aleksandrui* pateiktu skirstymu, išskyrus galbūt tik tai, kad *Rh. Al.* žodžiu ἀγών įvardijama byla; savo ruožtu *Retorikoje Aleksandrui* vietoj žodžio διήγησις dažniau vartojamas žodis ἀπαγγελία.

Antrasis tekstas leidžia parodyti artimesnę ryšį tarp Korako mokymo turinio (kad ir koks jis skurdus būtų) ir *Retorikos Aleksandrui* : „Sakoma, kad šių (*sc.* kalbos dalių) išradėjas buvo Korakas, gavęs tautą, ką tik išvaduoją iš tos laukinės tiranijos ir suradęs ją visiškoje sumaištyje; ir tam, kad nutildytų triukšmą ir įtikintų klausytis, jis sugalvojo įžangos vietas [būdus]; o siekdamas apie dalyką aiškiai, patikimai ir glaustai pamokyti, sugalvojo dar ir dėstymą; taip pat norėdamas įtikinti vienų ar kitų dalykų (ar jie būtų už, ar prieš) pasinaudojo kalbą varžybomis; o kad prisimintų svarbiausius dalykus ir jausmais pripildytų teisėjus arba tarybos narius, jis įvedė ir pabaigas“¹⁷.

¹² *non enim magnificam modo vult esse verum etiam iucundam expositionem.*

¹³ ἄρμόσει δὲ ἐν τοῖς ἐπαίνοις καὶ πολλοῖς ὀνόμασι περὶ ἕκαστον χρησάμενον μεγαλοπρεπῆ τὴν λέξιν ποιῆσαι

¹⁴ ταῦτα δὲ Θεοδέκτης μὲν καὶ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ κατ' ἐκείνους φιλοσοφίσαντες τοὺς χρόνους ἄχρι τριῶν προήγαγον, ὀνόματα καὶ ῥήματα καὶ συνδέσμους πρῶτα μέρη τῆς λέξεως ποιοῦντες.

¹⁵ Prieštaraujama Cicerono *Brute* pristatomi pozicijai, besiremiančiai Aristotelium, jog iškalbos pradžia glūdi teismo kalbose: plg. Cic. *Brut.* 46: „kai nuvertus tiranus Sicilijoje po ilgo laiko teismuose imta reikalauti gražinti asmeninę nuosavybę, tada pirmąsyk du siciliečiai (tai įžvalgi ir tarsi gimusi ginčui tauta), Korakas ir Teisijas, apibrėžė iškalbos taisykles ir nuostatus“. *Prolegomenose* – retorikos traktatuose arba Hermogeno komentarų įžangose – Korakas pristatomas kaip deliberatyvinės, arba tarimosi, iškalbos pradininkas.

¹⁶ Κόραξ οὖν τις, συνετὸς ἀνὴρ καὶ χρῆσθαι πράγμασιν ἰκανὸς συνέθηκε τέχνην περὶ προομιῶν καὶ διηγήσεων καὶ ἀγώνων καὶ ἐπιλόγων (δι' ὃν τὸν δῆμον ἐπειθεν add. Planudes) (*Prol. in Hermogenen* VII. 6 Walz = *Prolegomenon Sylloge* p. 189, 13 Rabe et *Maximi Planudis Prolegomena* V 215 W = *Prolegomenon Sylloge*, p. 67, 3).

¹⁷ Τοῦτων δὲ (*sc.* τῶν τοῦ λόγου μέρων) φασιν εὐρέτην πρῶτον γενέσθαι τὸν Κόρακα, ἄρτι τὸν δῆμον ἐκ τῆς ἀγρίου τυραννίδος ἐκείνης παραλαβόντα καὶ συγκεχυμένον εὐρόντα καί, ἵνα μὲν τὸ θορυβοῦν πάυση καὶ πείση προσέχειν, τοὺς τὸν προομιῶν τόπους [τύπους Schöpsdau] ἐπινοήσαντα, ἵνα δὲ καὶ περὶ τοῦ πράγματος σαφῶς διδάξῃ καὶ πιθανῶς καὶ συντόμως, τὴν διήγησιν κατανοήσαντα, ἵνα δὲ καί, περὶ ὧν βούλεται, πείση <καὶ προτρέψη> καὶ

Iš šio liudijimo matyti, kad panašumai neabejotini, tačiau jie nesusiję nei su *Retorikos Aleksandrui* struktūra, nei su pačiu tekstu (Chiron, 2002, p. LXIX). Čia minima įžangos paskirtis – nutildyti triukšmadarius – sytų su *Rh. Al.* 18 ir 29 skyriais. Priešiškumo apraiškų suvaldymas sietųsi ne su įžanga, bet su užbėgimu už akių (18 skyrius). „Patetinė“ epilogo reikšmė ir jo svarba prisiminimui primena visame traktate išsibarsčiusias pastabas (plg. 1439b15).

Kitos kalbai, konkrečiai, dėstymui būdingos savybės, pvz., aiškumas, įtikimumas, glaustumas, randamos *Rh. Al.* (1438a21 sq). Galima pastebėti ir terminologinių panašumų: Sirijanas rašo, kad Korakas pavartojo žodį *κατάστασις* įvardydamas kalbos pradžią¹⁸. *Retorikoje Aleksandrui* (1438a2) šis žodis vartojamas panašiai, bet šią įtaką jie galėjo patirti per Isokratą: Sirijanas pastarajam priskiria *κατάστασις* teoriją¹⁹. Bet daugiausia panašumų galima surasti tikėtinumo teorijos klausimu (εἶκος nagrinėjamas septintajame *Retorikos Aleksandrui* skyriuje). Tai, kad tikėtinumo teorijos ištakos slypi Korako ar jam artimo Teisijo retorikos veikaluose, galima spręsti iš Platono liudijimų (*Phdr.* 267a–b):

*Teisijui ir Gorgijui leisime miegoti, nes jie manė, jog tai, kas tikėtina, yra labiau gerbtina už tai, kas teisinga, o savojo žodžio galia jie menkus dalykus priverčia atrodyti didžiais, o didžius – menkais, naujus dalykus atrodyti senoviškai, o senus – naujai; visiems gyvenimo atvejams jie išrado tiek kalbų sutrumpinimą, tiek beribį jų ilgį*²⁰.

Tiesa, būtų galima spėti, kad čia nurodoma į bendrą sofistinę tradiciją, o ne specifiskai į Teisiją ir Gorgiją. Taip pat ir Isokratas tvirtino galįs mažus dalykus išdidinti, o didelius – sumenkinti (*Paneg.* 8). Protagorui priskiriamas sugebėjimas kalbėti tiek ilgai, tiek trumpai²¹. *Metafizikoje* (1015a5) Aristotelis teigia, kad sofistai teikė pirmenybę tikėtinumui, o ne tam, kas tikra. Tikėtinumo teorijos atgarsiai *Retorikoje Aleksandrui* akivaizdūs: εἶκος laikomas itin svarbiu, jei ne pačiu svarbiausiu elementu įtikinėjant. Kalbų ilgis irgi paklūsta ne tiesos, bet išraiškiningumo kriterijui – kalbos turi būti tokio ilgio, kad leistų efektingiausiai pristatyti kokį nors dalyką. Kitaip tariant, *Retorikoje Aleksandrui* pateikiami patarimai, kuriuose visiškai neatsižvelgiama į tiesą. Kaip rašoma Platono *Faidre* (272d–e):

Juk teismuose tiesa visiškai niekam nerūpi, svarbus tik įtikimumas. O šis yra būtent panašumas, tad jo ir turįs laikytis tas, kuris nori ką nors papasakoti meistriškai. Kartais kaltinamojoje arba ginamojoje kalboje reikia netgi nepasakoti to, kas iš tikrųjų vyko, jei tik tai nepanašu į tiesą, o kalbėti vien apie tai, kas į ją panašu.

ἀποτρέψῃ, τοῖς ἀγῶσι χρησάμενον. ἴνα δὲ καὶ τῶν κυριωτάτων ἀναμνήση, πληρώση δὲ καὶ πάθους τοὺς δικαστὰς ἢ τοὺς βουλευτὰς, καὶ τοὺς ἐπιλόγους καταστησάμενον (Doxopatro In *Aphthon*. p. 119, 16 W II = *Prolegomenon Sylloge* p. 126, 5, 13 Rabe).

¹⁸ Γνωστέον δὲ ὅτι καὶ Κόραξ ὁ τεχνογράφος τῷ τῆς καταστάσεως ὀνόματι κέχρηται, προοίμια τοῦ λόγου τὴν κατάστασιν καλῶν (in *Hermogenem* II p. 127, 4, Rabe).

¹⁹ In *Hermog. Comm.* I, p. 93, 22 sq Rabe.

²⁰ Čia ir toliau pateikiamas N. Kardelio vertimas.

²¹ Plat. *Prtg.* 334e: „jei tik nori, ir pats gali kitą pamokyti tų pačių dalykų bei ilgai kalbėti, kad niekuomet nepaliktum nebaigto svarstymo ir, savo ruožtu, trumpai, kad niekas už tave negalėtų atsakyti trumpiau“; 335c: „Nes tu, kaip yra kalbama, o ir tu pats sakai, gali palaikyti pokalbį tiek ilgą, tiek trumpa kalba.“

Tikėtinumo klausimas nagrinėjamas *Retorikos Aleksandriui* 1438b3sq: šiame fragmente labai panašiais žodžiais pasakoma, kad yra svarbu parodyti, jog koks nors aptariamas dalykas iš tiesų nutiko. Tai reiškia, kad būtina vengti to, kas pristatomą dalyką parodytų kaip neįtikimą. Jei kalbama apie kokį nors neįtikimą dalyką, svarbu parodyti, kad kalbėtojas žino, jog jis gali atrodyti neįtikimas, bet duoti pažadą, kad kalbos eigoje paaiškės to dalyko teisingumas. Įtikinimo teorija yra susijusi ir su tam tikra manipuliacija klausytojais. Pagal *Retorikoje Aleksandriui* pateiktą eīkoę apibrėžimą (1428a26), tikėtinumas yra tai, ką klausytojai kalbos metu įsivaizduoja savo galvose, t. y. ką jie, taip sakant, prieš savo akis turi kaip sakomų žodžių iliustraciją. Todėl oratorius turi jautriai atliepti klausytojų reakcijas ir suprasti, ar klausytojai pritaria tam, ką oratorius sako. Vis dėlto tikėtinumo klausimas, ir tai yra, be abejo, reikšmingiausias skirtumas, *Retorikoje Alesandriui* yra nagrinėjamas ne teisminės, bet sueigų iškalbos rėmuose, todėl būtų galima kalbėti apie Korako įtaką *Retorikai Aleksandriui*, bet ne autorystę (Chiron, 2002, p. LXXII).

Anaksimenas kaip *Retorikos Aleksandriui* autorius?

Bliekia panagrinėti paskutinę kandidatūrą ir aptarti galimybę, jog *Retorikos Aleksandriui* autorius gali būti Anaksimenas (c. 380–320), gimęs Lampsako mieste, esančiame rytinėje Helesponto dalyje. Anaksimenas buvo retorius ir istorikas, savo metu nemenkai pagarsėjęs. Suda žodyne (A 1989=*FGrHist*) teigiama, kad jis buvo kiniko Diogeno iš Sinopės ir Dzojilo iš Amfipolio mokinys, Aleksandro Didžiojo mokytojas. Atėnuose turėjo mokyklą. Kai kurie anekdotai leidžia geriau suprasti Anaksimeno asmenybę ir spręsti apie jo įtaką. Pausanijas (VI. 18. 2) pasakoja, kad lampsakiečiai dėl palankumo Persijos karaliui užsitraukė Aleksandro, pažadėjusio juos skaudžiai nubauti, neapykantą. Tarpininkauti lampsakiečiai pasiuntė Anaksimeną. Aleksandras visais dievais prisiekė daryti priešingai, nei jo prašytų. Tai sužinojęs Anaksimenas patarė Aleksandriui visus lampsakiečius padaryti vergais, o jų miestą sulyginti su žeme. Laikydamasis savo priesaikos Aleksandras lampsakiečiams atleido. Tikriausiai už tai Lampsako gyventojai ir pastatė jam paminklą. Pausanijas (VI. 18. 5) pasakoja ir kitą, jau ne taip palankiai Anaksimeną vaizduojančią, istoriją: būdamas talentingas pamėgdžiotojas, jis, susipykęs su Teopompu, pastarojo vardu parašė atėniečius, spartiečius ir tebiečius įžeidžiančią knygą, ją pasirašė Teopompo vardu ir pasiuntė per miestus. Nors knygos autorius buvo Anaksimenas, tačiau neapykantą užsitraukė Teopompas. Galima manyti, kad Anaksimenas buvo vidutinių gabumų poetas – apie tai pasakoja anekdotas: esą kai stovėdamas prie Achilo kapo Trojoje Aleksandras išreiškė norą turėti tokį savo žygių dainių kaip Homeras, Anaksimenas pasiūlė savo paslaugas. Aleksandras Anaksimenui atsakęs, kad verčiau sutiktų būti Tersitu pas Homerą nei Achilu pas jį²². Anaksimenui buvo prikišamas jo prastas išsilavinimas (Athen. I. 38), jo apkūnumas²³. Bet, kaip sako Chironas (2002, p. LXXXVI), būtų naivu tokius moralinius ir intelektualinius vertinimus imti už gryną

²² Plg. Sternbach, 1887, p. 3–5.

²³ Plg. Diog. Laert. VI. 57

pinigą. Tokį vertinimą galėjo lemti nesutarimai tarp promakedoniškų ir antimakedoniškų grupių. Asmeninės atakos tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės galėjo būti itin nuožmios. Iš visų liudijimų Anaksimėnas iškyla kaip pakankamai protingas, ne itin skrupulingas ir be didelės nuovokos sofistas²⁴, Aristotelio priešingybė ir, kaip ir šis, Aleksandro mokytojas. Apie Anaksimėną kaip retorikos teoretiką ir praktiką turima informacija negausi, bet pakankamai neblogai paremia jo kaip galimo *Retorikos Aleksandrui* autoriaus kandidatūrą. Sakoma, kad jis pirmasis pradėjo kalbėti be pasiruošimo įvairiomis temomis (Paus. VI. 18. 6), o šis gebėjimas itin vertinamas *Retorikoje Aleksandrui* (1445b26). Dionisijas Halikarnasietis (*Isae*. XIX. 3) sako jį buvus retoriumi, parašius retorikos vadovėlių, o tai, kad jis domėjosi ne tik teismų, bet ir sueigų retorika, atsispindėtų ir *Retorikoje Aleksandrui*. Anaksimėno stilius buvęs isokratiškas, o *Retorikoje Aleksandrui* pateikiami stilistiniai patarimai savo esme taip pat yra isokratiški.

Kaip jau minėta, pirmasis *Retorikos Aleksandrui* atribuciją Anaksimėnui pasiūlė Pierro Vettori. Jis rėmėsi Kvintilijano liudijimu (**TEKSTAS B**), o jis labai svarus – iškalbos porūšių skaičius, pavadinimai ir pristatymo seka sutampa su tuo, kaip jie yra pateikiami *Retorikos Aleksandrui* pradžioje. Dar įdomiau tai, kad tokios septynių iškalbos porūšių analizės nėra niekur kitur, be to, niekur kitur neminimas kvociantysis iškalbos porūšis (ἐξεταστικὸν εἶδος). Visgi esminis skirtumas yra dėl iškalbos rūšių skaičiaus, nes, remiantis Kvintilijanu, Anaksimėnas neskyrė parodomosios (epideiktinės) iškalbos, bet tik tarimosi ir teismo. Negalima daryti prielaidos apie Kvintilijano neapdairumą²⁵, mat netrukus Kvintilijanas pasako, kad jis pats, sekdamas Aristoteliumi (*Rhet.* 1358b7–8), priitaria iškalbos skirstymui į tris rūšis. Kvintilijano žodžius, regis, paremia ir jau minėtas Dionisijas Halikarnasietis (*Isae*. XIX. 3), nors ir negalime būti visai tikri, kad jis tikrai kalba apie dvi iškalbos rūšis. Dionisijo žodžiai skamba taip: „Yra ir Anaksimėnas Lampsakietis, norintis visose pasakojimų rūšyse būti tobulas tarsi koks kvadratas (mat yra parašęs istorijų, veikalų apie poetus ir retorikos vadovėlių, yra bandęs kalbėti ir pasitarimuose bei teisme²⁶)“. Taigi Kvintilijanui ir Dionisijui Halikarnasiečiui Anaksimėno vardas susijęs su dviem iškalbos rūšimis, o *Retorikos Aleksandrui* autorius jas mini tris²⁷. Dar vienas liudijimas, priklausantis Sirijanui (**TEKSTAS E**), paremia Kvintilijano mintį apie dvi iškalbos rūšis, bet dviejų iškalbos rūšių teoriją priskiria Aristoteliumi, o ne Anaksimėnui.

Mėginant išsiaiškinti, kuris – Kvintilijanas ar Sirijanas – teisus, pirmiausia į akis krinta tai, kad, anot Chirono (2002, p. LXXVIII), Kvintilijanas atrodo geriau susipažinęs su Aristotelio *Retorikoje* esančiu iškalbos rūšių skirstymu ir Anaksimėnui būdinga iškalbos rūšių dichotomija. Sirijano citata, nepaisant jos pažodiškumo, kelia daug įtarimų, mat nėra suderinama su *Retorikoje* esančiu suskirstymu. Bet svarbu paminėti, kad Sirijanas

²⁴ Plg. Philod. *Rhet.* I, p. 215.

²⁵ Pierro Vettori šį neatitikimą tarp Kvintilijano liudijimo ir *Retorikos Aleksandrui* esančio skirstymo aiškino tekste esančia lakūna.

²⁶ Ἀναξιμένην δὲ τὸν Λαμψακηνὸν ἐν ἀπάσαις μὲν ταῖς ἰδέαις τῶν λόγων τετράγωνόν τινα εἶναι βουλόμενον (καὶ γὰρ ἱστορίας γέγραφε καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ συντάξεις καταλέλοιπε καὶ τέχνας ἐξενήνοχεν, ἦπται δὲ καὶ συμβουλευτικῶν καὶ δικανικῶν ἀγώνων).

²⁷ Esama nuomonių, kad galbūt Kvintilijanas turėjo omeny kitą, *Retorikai Aleksandrui* labai artimą veikalą (Buchheit, 1960, p. 118).

neapsiriboja tik iškalbos rūšių ir porūšių perteikimu – tokiu atveju būtų galima pagrįstai klausti, ar Sirijanas tikrai kalba apie *Retoriką Aleksandriui*.

Tad sprendžiant atribucijos klausimą galima atsižvelgti į Sirijano liudijimą dėl jo išsamumo ir *Retoriką Aleksandriui* priskirti Aristoteliiui, nors, kaip jau buvo minėta, toks priskyrimas toli gražu nėra akivaizdus. Dar viena galimybė – remtis Kvintilijano liudijimu, kurį patvirtina Sirijanas. Ir nors Kvintilijano liudijimas nėra toks išsamus, bet taip pat akivaizdžiai remiasi *Retorika Aleksandriui*. Todėl būtų galima sakyti, kad *Retorikos Aleksandriui* priskyrimas Anaksimenui remiasi chronologiniu argumentu, t. y. Kvintilijanas turėjo daugiau informacijos apie veikalą, nes gyveno anksčiau. Sirijano liudijimas dėl *Retorikos Aleksandriui* priskyrimo Aristoteliiui leistų spręsti apie sufalsifikuotą traktato variantą, t. y. Sirijanas atribucijos klausimą sprendžia jau po to, kai buvo pridėtas apokrifinis laiškas. Tokiu atveju akivaizdu, kad Anaksimeno, kaip *Retorikos Aleksandriui* autoriaus, pozicija ženkliai sustiprėtų.

Bet lieka išspręsti dar keletą su Kvintilijano ir Sirijano liudijimais susijusių problemų. Kaip pastebėjo Vinzenzas Buchheitas (1960, p. 193), esama kito su *Retorika Aleksandriui* susijusio skirtumo – iškalbos rūšių išdėstymo tvarkos: tiek Kvintilijanas, tiek Sirijanas pirma mini teismo, o po to sueigų iškalbą (Kvintilijanas: *iudicalem et contionalem*; Sirijanas: *δικανικὸν καὶ δημηγορικὸν*), nors traktate pirmiausia minima sueigų, o paskui teismo iškalba (*τὸ μὲν δημηγορικόν (...) τὸ δὲ δικανικόν*). Bet, Barwicko teigimu (1966, p. 214), kalbėdami apie porūšius, abu pamini paraginamąjį ir atkalbamąjį porūšius, kurie priklauso sueigų iškalbai – lygiai taip pat, kaip ir *Retorikoje Aleksandriui*. Priežastį, kodėl Kvintilijanas ir Sirijanas pirmiausia mini teismo iškalbą, Spengelis įvardija taip: „Kvintilijanas į priekį iškelia teismo iškalbos rūšį, nes vėlesni teoretikai ją laiko svarbiausia ir ja pradeda, tuo tarpu senieji, Aristotelis ir mūsų autorius priekyje stato tarimosi iškalbą, o baigia teismo iškalbą“ (Spengel, 1862, p. 608). Ryškiausias skirtumas tarp Kvintilijano ir Sirijano liudijimų, Buchheito manymu (1960, p. 193), yra kvočiančiojo iškalbos porūšio paminėjimas – jų požiūris stipriai skiriasi tiek nuo to, kas apie tai kalbama *Retorikoje Aleksandriui*, tiek tarpusavyje. Kvintilijanas kvotimą priskiria teismo iškalbos rūšiai – tai Buchheitui atrodo visiškai suprantama, nes žodžiai *quarum duae primae deliberativi, duae sequentes demonstrativi, tres ultimae* (sc. kaltinantysis, ginantysis ir kvočiantysis porūšiai) *iudicialis generis sunt partes* nurodo į tą patį šaltinį (*Anaximenes dicit*). Taigi, anot Buchheito, Sirijanas teoriją apie kvočiantįjį porūšį pasiskolina ne iš *Retorikos Aleksandriui*, bet iš kito veikalo. Sirijanas rašo: „šeši pirmi porūšiai susiję su oratoriumi, o septintasis – su klausytojais, tiriančiais kiekvieną iš sakomų dalykų.“ *Retorikoje Aleksandriui* nuolat kartojama mintis, kad kvotimas (*ἐξετάζειν*) priklauso kalbėtojo kompetencijai. Iš to matyti, kad Sirijano liudijimai ir *Retorikos Aleksandriui* pozicija nesutampa.

Visgi pagrindinė problema – kaip suderinti dviejų rūšių teoriją ir Kvintilijano liudijimą apie jas su *Retorikos Aleksandriui* įžanginio laiško pabaigoje esančiu skirstymu į dvi dalis – politines ir teismo (*τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν δικανικῶν*) ir paties traktato pradžioje pateiktą skirstymą į tris dalis (**TEKSTAS D**). Anot Chirono (2002, p. LXXXI), galima numanyti, kad įžanginio laiško autorius žodžiu *πολιτικός* (**TEKSTAS C**) supranta deliberatyvinę, t. y. sueigų iškalbą. Tokiu atveju teismo ir sueigų iškalbos dichotomija išlaikoma, o parodomoji

iškalba neišskiriama kaip atskira iškalbos rūšis. Bet Kvintilijano liudijime esama dar vienos problemos: jis kalba apie dvi iškalbos dalis ir septynias atmainas, kurias priskiria trims iškalbos rūšims („pirmosios dvi priklauso tarimosi, dvi po jų einančios – parodomajai, trys paskutinės – teismo iškalbos rūšiai“). Toks padalijimas tarsi prieštarautų minėtajai dichotomijai. Grube'ės manymu (1961, p. 158), Kvintilijanas čia ne cituoja (antraip būtų sakęs: *dicit*), o komentuoja. Parodomasis iškalbos žanras faktiškai egzistavo, tačiau nebuvo išskirtas, o Kvintilijanas jį išskiria remdamasis savo laikų praktika. Šią nuomonę paremtų *Rh. Al.* 1440b12–13, kur apie gyrimą ir peikimą sakoma, kad tokio pobūdžio kalbos sakomos ne siekiant pasivaržyti kalbomis, o parodymo dėlei²⁸.

Išvados

Retorikos Aleksandriui autorystė(-s) didžia dalimi remiasi liudijimų (ne)gausa ir jų (ne) patikimumu. Kai kurių hipotezių (pvz., dėl Teodekto ar Korako autorystės) negalima nagrinėti paprasčiausiai todėl, kad turimos informacijos kiekis per mažas. Tačiau prieinami šaltiniai leidžia daugiau ar mažiau patvirtinti tai, kad *Retorika Aleksandriui* yra konceptualiai vientisas veikalas, jam nebūdingas kompiliacinio veikalo fragmentiškumas ar svarstymų neužbaigtumas. Tiesa, reikia pritarti Chironui (2002, CIV) ir pripažinti, kad *Retorikos Aleksandriui* autorius, regis, naudojosi skirtinga medžiaga, kurią sintetina nevisai vienodai, todėl atsiranda terminologinių ir metodologinių skirtumų, įvairių pasikartojimų. Kalbant apie veikalo priskyrimą Aristoteliumi – jis taip pat neatrodo tikėtinas. Jau straipsnio pradžioje buvo pasakyta, kad dedikacinis laiškas, kuriame stengiamasi parodyti, jog *Retorikos Aleksandriui* autorius yra Aristotelis, yra padirbinys. Negalima neigti įvairių tarp *Retorikos Aleksandriui* ir Aristotelio *Retorikos* esančių sutapimų ir panašumų, vis dėlto sunku patikėti, kad *Retorikos Aleksandriui* autorius galėjęs parašyti *Retoriką: Retorikoje Aleksandriui* trūksta metaretorinių svarstymų, retorika nesiejama su kitomis sritimis, atsiskleidžia akivaizdus autoriaus pragmatizmas. Į teiginį, kad tai galėjęs būti Aristotelio jaunystės veikalas ar jo tyrimų ataskaita, būtų galima atsakyti, kad veikalas yra perdėm sistemiškas ir pasižymi aiškia struktūra. Priskyrimas Anaksimenui taip pat turi trūkumų: pagrindinis argumentas už jo autorystę būtų iškalbos porūšių išskyrimas, taip pat istoriniai liudijimai apie Anaksimeno mokymo turinį. Bet lygiai taip pat reikia pripažinti, kad tekstas patyrė pakeitimų (svarbiausias jų būtų epideiktinės iškalbos įterpimas į dviejų rūšių iškalbos teoriją), taip pat daugybę kitų modifikacijų, dėl kurio originalus tekstas galėjo pasikeisti, nors jo doktrininis turinys išliko iš esmės tas pats. Taigi *Retorika Aleksandriui* kai kuriais aspektais sutampa su rekonstruojamu Anaksimeno mokymo turiniu, tačiau kitais nuo jo skiriasi. Straipsnio autoriaus nuomone, tiek Aristotelio *Retorika*, tiek *Retorika Aleksandriui*, kurios mes nesiryžtame priskirti Anaksimenui, tiek galiausiai Anaksimeno mokymas galėjo patirti vieno kurio ankstesnio autoriaus ar veikalo įtaką – taip galėtume paaiškinti tarp jų egzistuojančius panašumus. Savo ruožtu skirtumai atsirado dėl kiekvieno iš šių autorių – Aristotelio, Anaksimeno ar *Retorikos Aleksandriui* autoriaus – skirtingo

²⁸ οὐκ ἀγῶνος, ἀλλ' ἐπιδείξεως ἕνεκα.

požiūrio į retoriką ir jos uždavinius. Taip pat, kaip matėme, egzistuojantys panašumai tarp šių trijų autorių leistų spėti, kad jei *Retorika Aleksandrui* yra parašyta vėliau nei Aristotelio ar Anaksimeno veikalai, šie autoriai galėjo daryti svarbią, bet ne lemiamą įtaką *Retorikos Aleksandrui* turiniui.

Šaltiniai

- Aristotle, 1933. *Metaphysics, Volume I*. Transl. by Hugh Tredennick. Cambridge, MA: Loeb Classical Library.
- Aristotle, 2011. *Rhetoric to Alexander*. Ed. and transl. by David C. Mirhady. Cambridge, MA: Loeb Classical Library.
- Aristotle, 2020. *Art of Rhetoric*. Transl. by J. H. Freese. Cambridge, MA: Loeb Classical Library.
- Athenaei Naucraticae, 1890. *Deipnosophistorum Libri XV*, Vol. III. Rec. G. Kaibel, Lipsiae: Teubner.
- Cicero, 1962. *Brutus*. With and English Translation by G. L. Hendrickson. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Diogenes Laertius, 1925. *Lives of Eminent Philosophers, Volume I*. Transl. R. D. Hicks. Cambridge, MA: Loeb Classical Library.
- Dionysius of Halicarnassus, 1974. *Critical Essays, Volume I*. Transl. by Stephen Usher. Cambridge, MA: Loeb Classical Library.
- Dionysius of Halicarnassus, 1985. *Critical Essays, Volume II*. Transl. by Stephen Usher. Cambridge, MA: Loeb Classical Library.
- Isocrates, 1928. *Volume I*. Transl. by George Norlin. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- M. Fabii Quintiliani, 1976. *Institutio Oratoria*. Ed. J. Cousin, Paris: CUF.
- Pausanias, 1926. *Description of Greece, Volume II*. Translated by W. H. S. Jones, H. A. Ormerod. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Philodemi, 1895. *Rhetorica*. Ed. S. Sudhaus. Lipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri.
- Plato, 1924. *Laches. Protagoras. Meno. Euthydemus*. Transl. by W. R. M. Lamb. Cambridge, MA: Loeb Classical Library.
- Platonas, 1996. *Faidras*. Vertė N. Kardelis. Vilnius: Aidai.
- Suidae Lexicon*, 1854. Ex recognitione Immanuelis Bekkeri. Berolini: Typis et Impensis Georgii Reimeri.
- Syrianus, 1893. *In Hermogenem Commentaria*, T. II. Ed. H. Rabe. Lipsiae: Teubner.
- Valerius Maximus, 2000. *Memorable Doings and Sayings, Volume II*. Ed. and transl. by D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, MA: Loeb Classical Library.
- Vettori Pierro, 1548. *Commentarii in tres libros Aristotelis de arte dicendi*. Florentiae: In Officina Bernardi Iunctae.

Literatūra

- Barwick, K., 1966. Die Rhetorik an Alexander und Anaximenes, Alkidamas, Isokrates, Aristoteles und die Theodecteia. *Philologus*, 110, pp. 212–245
- Benoit, Ch., 1983. *Essai historique sur les premiers manuels d'invention oratoire*. Paris: Vrin.
- Buchheit, V., 1960. *Untersuchungen zur Theorie des Genos epideiktikon von Gorgias bis Aristoteles*. München: Max Hueber.
- Chiron, P., 1998. Sur une serie des pisteis dans la *Rhétorique à Alexandre (Rh. Al., chap. 7–14)*. *Rhetorica*, 16, pp. 349–391.
- Chiron, P., 2002. Introduction. In: *Pseudo-Aristote, Rhétorique à Alexandre*, texte établi et traduit par Pierre Chiron. Paris: Les Belles Lettres, pp. VII–CLXXIV.
- Gohlke, P., 1944. *Die Entstehung der aristotelischen Ethik, Politik, Rhetorik*. Wien: Rudolf M. Rohrer.
- Grube, G., 1961. *A Greek critic: Demetrius on style*. Toronto: University of Toronto Press.
- Havet, E., 1983. *Étude sur la Rhétorique d'Aristote*. Paris: Vrin.

- Mirhady, D. C., 2011. Introduction. *Rhetoric to Alexander*, ed. and transl. by David C. Mirhady. Cambridge, MA: Loeb Classical Library.
- Morau, P., 1951. *Les listes anciennes des ouvrages d' Aristote*, Louvain: Éditions Universitaires.
- Patillon, M., 1997. Aristote, Corax, Anaximènes et les autres dans la *Rhétorique à Alexandre*. *Revue des Études Grecques*, 110, 104–125.
- Rabe, H., 1945. *Rhetores Greci, Volumen XIV: Prolegomenon Sylloge*. Stutgardiae et Lipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri.
- Solmsen, F., 1932. Drei Rekonstruktionen zur antiken Rhetorik und Poetik. *Hermes*, 67, pp. 133–154.
- Spengel, L., 1862. Die rhetorica des Anaximenes ad Alexandrum kein machwerk der spätesten Zeit. *Philologus*, 18, pp. 604–646.
- Sternbach, L., 1887. De Gnomologio Vaticano inedito II. *Wiener Studien*, 10, pp. 1–60.